

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته حقوق ارتباطات

عنوان پایان نامه :

جرم انتشار اسرار شخصی و خانوادگی در فضای مجازی

استاد راهنما :

دکتر قاسم محمدی

استاد مشاور :

دکتر حسنعلی موذن زادگان

نگارش :

سید مهدی میر سلیمانی عزیزی

اردیبهشت ۱۳۹۱

تقدیم به :

پدرم که عالمانه به من آموخت تا چگونه در عرصه زندگی، ایستادگی را تجربه نمایم. و به مادرم، دریای بی کران
فداکاری و عشق که وجودم برایش همه رنج بود و وجودش برایم همه مهر. و به همسرم، اسطوره زندگی ام، پناه
خستگی ام و امید بودم.

صدها فرشته بوسه بر آن دست می زند

کز کار خلق یک گره بسته وا کند

سپاس مخصوص خداوند مهربان که به انسان توانایی و دانایی بخشید تا به بندگانش شفقت ورزد، مهربانی کند و در حل مشکلاتشان یاری شان نماید. از راحت خویش بگذرد و آسایش هم نوعان را مقدم دارد، با او معامله کند و در این خلوص انباز نگیرد و خوش باشد که پروردگار سمیع و بصیر است.

سپاس ایزد منان که به من این فرصت را داد تا به این مرحله از علم رسیده و از هیچ محبتی را از من دریغ نکرد و در تمام مراحل زندگیم مرا قوت قلب بود.

با تقدیر و تشکر شایسته از اساتید فرهیخته و فرزانه جناب آقای دکتر حسنعلی موذن زادگان، جناب آقای دکتر قاسم محمدی و جناب دکتر عباس اسدی، که با نکته‌های دلاویز و گفته‌های بلند، صحیفه‌های سخن را علم پرور نمودند و همواره راهنما و راه گشای نگارنده در اتمام و اکمال پایان نامه بوده‌اند.

معلما مقامت ز عرش برتر باد همیشه توسن اندیشه ات مظفر باد

چکیده

انتشار اسرار شخصی و خانوادگی در سالهای اخیر در ایران به صورت گسترده ای رشد نموده است و به یک معضل اجتماعی تبدیل شده است. هدف از تدوین و نگارش این تحقیق پاسخگویی به سوالات زیر می باشد:

اسرار شخصی و خانوادگی چه نوع اطلاعاتی را شامل می شود؟ در خصوص بزه انتشار چه مسولیت کیفری و مدنی برای مرتکبان در نظر گرفته شده است؟ چه مجوزهای برای انتشار اسرار شخصی وجود دارد و شامل چه اشخاصی می شود؟

فضای مجازی فضای است که در آن ساکنان اش محدودیت های جسمی و مکانی را ندارند. این فضا مالک خاصی ندارد و هر کس به طور آزادانه قدم در آن می گذارد. از جمله جرایمی که در فضای مجازی به وقوع می پیوندد بزه انتشار اسرار شخصی و خانوادگی می باشد که به نوعی نقض حریم خصوصی به شمار می رود و اطلاعات خاصی را می توان به عنوان اسرار شخصی و خانوادگی محسوب کرد.

بزه انتشار اسرار شخصی و خانوادگی دارای رکن مادی و روانی و قانونی خاص خود می باشد. رکن قانونی این بزه ماده ۷۴۵ می باشد که این گونه مقرر کرده است: هر کس به وسیله سیستم های رایانه ای یا مخابراتی صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی یا اسرار دیگری را بدون رضایت او منتشر کند یا در دسترس دیگران قرار دهد، به نحوی که منجر به ضرر یا عرفاً موجب هتک حیثیت او شود، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد. مجوز قانونی برای انتشار این بزه رضایت صاحب اسرار می باشد. رفتار مورد توجه در این بزه فعل مثبت انتشار می باشد و در موارد خاصی ترک فعل را هم شامل خواهد شد. ابزار ارتکاب بزه، سیستم های رایانه ای و مخابراتی می باشد. همچنین بزه انتشار از جمله جرایم مقید قلمداد می شود. رکن روانی این بزه همسان بزه های دیگر مقرر در قانون مجازات می باشد و شرایط خاصی را نمی طلبد. مسولیت کیفری و مدنی هم برای شخص حقیقی و هم برای شخص حقوقی وجود دارد. صلاحیت رسیدگی دادگاهها در خصوص این بزه به صلاحیت محلی، ذاتی و اضافی تقسیم بندی می گردد. نتیجه کلی حاصله از این تحقیق بیانگر این مورد است که قانونگذار توجه خاصی را به بحث اسرار شخصی و خانوادگی دارد و بر پایه حریم خصوصی به حمایت از آن همت گمارده تا از این طریق مانع لطمه و آسیب به کیان خانواده گردد.

واژگان کلیدی: فضای مجازی، انتشار، اسرار شخصی، اسرار خانوادگی

فهرست مطالب

1 مقدمه

1- بیان مسأله ۲

2- پیشینه تحقیق 5

3- اهداف تحقیق ۶

4- روش تحقیق ۶

5- سازماندهی تحقیق ۷

۸ بخش اول: مبانی نظری جرم انگاری انتشار اسرار

۸ فصل اول : جرم در فضای مجازی

۸ گفتار اول: مفهوم فضای مجازی

۱۱ گفتار دوم: مفهوم جرایم رایانه ای (مجازی)

۱۳ گفتار سوم: تاریخچه جرایم رایانه ای

۱۶ گفتار چهارم: طبقه بندی جرایم رایانه ای

۲۱ فصل دوم: حریم خصوصی

۲۲ گفتار اول: مفهوم حریم خصوصی

۳۰ گفتار دوم: صور مختلف حریم خصوصی

۳۰ الف- حریم خصوصی ارتباطات

۳۵ ب- حریم خصوصی جسمانی

۳۶ ج- حریم اطلاعات شخصی

۳۷ د- حریم خصوصی منازل و اماکن

فصل سوم: مفهوم و مصادیق اسرار شخصی و خانوادگی	۴۰
گفتار اول: مفهوم اسرار	۴۰
۱- مفهوم اسرار از منظر قرآن	۴۱
۲- مفهوم اسرار از دیدگاه اخلاق	۴۲
۳- اسرار به لحاظ ماهیت	۴۳
الف- اسرار دولتی	۴۳
ب- اسرار حرفه ای	۴۴
ج- اسرار تجاری	۴۶
د- اسرار شخصی و خانوادگی	۴۸
گفتار دوم: مصادیق اسرار شخصی و خانوادگی	۵۰

بخش دوم: ارکان تشکیل دهنده، واکنش‌های اجتماعی و آیین دادرسی بزه انتشار

فصل اول: ارکان بزه انتشار اسرار شخصی و خانوادگی	۶۲
گفتار اول: رکن قانونی	۶۳
۱- منابع جرم انگاری بزه انتشار اسرار شخصی و خانوادگی	۶۴
۲- موارد خروج از رکن قانونی (استثنائات)	۶۵
۱-۲ رضایت	۶۶
گفتار دوم: رکن مادی	۷۰
۱- رفتار مرتکب بزه	۷۱
۲- ابزار ارتکاب بزه	۷۳
۳- نتیجه حاصله	۷۴
الف- ضرر	۷۵

ب- هتك حرمت	۷۹
گفتار سوم: رکن روانی	۸۳
۱- علم به حکم	۸۴
۲- علم به موضوع	۸۴
۳- سونیت عام	۸۵
۴- سونیت خاص	۸۶
فصل دوم: واکنشهای اجتماعی، مسولیت کیفری و آیین رسیدگی بزه انتشار	
گفتار اول: مسولیت	۸۷
۱- مسولیت کیفری	۸۷
۱-۱- انواع مسولیت کیفری در بزه انتشار	۸۷
الف- مسولیت شخص حقیقی	۸۸
ب- مسولیت کیفری اشخاص حقوقی	۹۳
۲- مسولیت مدنی	۱۰۰
الف- مسولیت مدنی ارائه کنندگان خدمات دسترسی	۱۰۲
گفتار دوم: مجازات مرتکب	۱۰۴
۱- میزان مجازات مرتکب بزه	۱۰۴
گفتار سوم: صلاحیت رسیدگی و آیین دادرسی	۱۰۷
۱- صلاحیت رسیدگی به جرم انتشار اسرار شخصی و خانوادگی	۱۰۷
۲- آیین دادرسی جرم انتشار اسرار	۱۰۸
الف- صلاحیت محلی محاکم رسیدگی کننده:	۱۰۸
ب- صلاحیت ذاتی محاکم رسیدگی کننده	۱۱۱
ج- صلاحیت اضافی محاکم رسیدگی کننده	۱۱۲

گفتار چهارم : نحوه اثبات بزه ۱۱۵

نتیجه گیری ۱۱۷

فهرست منابع ۱۲۲

مقدمه

توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات به تحول و دگرگونی در ابعاد مختلف مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، دفاعی و امنیتی منجر شده است و مجموعه فعالیت‌ها در زمینه‌های تولید، بهره‌برداری، بانکداری، برقراری ارتباط با رایانه‌های شبکه‌بندی شده را دستخوش تغییرات شگرف قرار داده است.

انقلاب عظیم الکترونیکی و رشد روزافزون کاربرد ریزپردازنده‌های الکترونیکی در محصولات مختلف به کاهش بهای تمام شده محصولات از یکسو و نیاز روبه‌تزايد بشر به استفاده از اطلاعات از سوی دیگر موجب پیدایش عصر اطلاعات شده است.

عصر اطلاعات جامعه بشری را با رویکردهای جدید در ابعاد مختلف مواجه می‌سازد در عصر اطلاعات مفاهیم سنتی موجود در زمینه‌هایی همچون اقتصاد، آموزش، فرهنگ، کسب و کار، مدیریت، تجارت و دفاع دچار تحولات اساسی شده است.

بسیاری از افراد فناوری اطلاعات را مترادف با رایانه می‌دانند این برداشت به این دلیل که موتور محرکه فناوری اطلاعات رایانه است، دور از واقعیت نیست لیکن از آنجائی که فقط بیانگر بخش کوچکی از تحولات است که در اثر ورود به این عرصه از حیات پدید می‌آید وافی به مقصود نمی‌باشد. رایج شدن فناوری اطلاعات و ارتباطات و گسترش روزافزون این فناوری منجر به تشکیل جامعه اطلاعاتی شده که بشر را به عصر اطلاعات وارد کرده است. ویژگی برجسته تکنولوژی، تأثیری است که بر تکامل ارتباطات راه دور گذاشته است. ارتباطات کلاسیک همچون انتقال صدای انسان، جای خود را، به حجم گسترده ای از داده‌ها، صوت، متن، موزیک، تصاویر ثابت و متحرک داده است. این تبادل نه تنها بین انسانها بلکه بین انسانها و رایانه‌ها و بین خود رایانه‌ها نیز وجود دارد. استفاده وسیع از پست الکترونیک، و دستیابی به اطلاعات از طریق وبسایت‌های متعدد در اینترنت نمونه‌هایی از این پیشرفت‌ها می‌باشد که جامعه را به‌طور پیچیده‌ای دگرگون ساخته‌اند.

سهولت در دسترسی و جستجوی اطلاعات موجود در سیستم‌های رایانه‌ای توأم با امکانات عملی نامحدود در مبادله و توزیع اطلاعات، بدون توجه به فواصل جغرافیایی، منجر به رشد زیاد کسب اطلاعات موجود از این طریق شده است.

این اطلاعات موجب افزایش تغییرات اجتماعی و اقتصادی پیش‌بینی نشده‌ای گردیده‌است. اما پیشرفت‌های مذکور جنبه خطرناکی نیز دارد که پیدایش انواع جرایم و همچنین بهره‌برداری از فناوری جدید در ارتکاب جرایم بخشی از آن به شمار می‌رود. علاوه بر این، عواقب و پیامدهای رفتار مجرمانه می‌تواند خیلی بیشتر از قبل و دور از تصور باشد چرا که محدودیت‌های جغرافیایی یا مرزهای ملی آن را محدود نمی‌کنند. فناوری جدید مفاهیم قانونی موجود را دچار چالش‌هایی ساخته است. اطلاعات و ارتباطات راه دور به راحت‌ترین وجه در جهان جریان پیدا کرده و مرزها دیگر مانعی بر سر این جریان به شمار نمی‌روند. جنایتکاران غالباً در مکان‌هایی غیر از موقعیت‌هایی که آثار و نتایج اعمال آنها ظاهر می‌شود، قرار دارند بیشترین توجه آنها به نقض حریم خصوصی است.

۱- بیان مساله

حریم خصوصی، یکی از حقوق اساسی بشر و مرتبط با حفظ مقام انسان و دیگر ارزش‌هایی است که کرامت انسانی برای ما به ارمغان می‌آورد. بر پایه این حق، یک شخص یا گروه می‌تواند اسرار شخصی زندگی خود را خارج از محدوده دسترسی دیگران نگه داشته و یا مسائل اطلاعاتی مربوط به خود را حفظ کند. این حق به ویژه در مورد مقامات دولتی جامعه، جنبه مهم تری پیدا می‌کند.

اسلام نیز تأکید خاصی بر منع تجسس در امور دیگران دارد. قرآن کریم، کتاب آسمانی و جاودانه ما نیز در چندین مورد، بر این حق تأکید دارد؛ از جمله آن آیات ۲۷ و ۲۸ سوره نور و ۱۱ و ۱۲ سوره حجرات است. بر این مبنا فقها شیعه نیز به اتفاق «تجسس و تفتیش در امور شخصی و حریم خصوصی افراد و همچنین انتشار مطالب مربوط به حوزه شخصی و حریم خصوصی افراد» را حرام می‌دانند.

در بسیاری موارد، حفظ اسرار و مسائل شخصی و تلاش برای خودداری از افشای آن به خاطر جلوگیری از لکه دار شدن آبروی شخص و یا فرار از قانون (مانند مجرمانی که برای جلوگیری از دستگیر شدن، اسرار شخصی خود را فاش نمی‌کنند) است. یکی از موارد شایع تجاوز به حریم خصوصی و اسرار شخصی در جهان، انتشار تصاویر برهنه افراد است. البته گاه اسرار شخصی، داوطلبانه و در ازای دریافت امتیازاتی مانند داشتن یک ایمیل، یا مقاصد تبلیغاتی دیگر و برنده شدن در یک جایزه توسط خود فرد فاش می‌شود ولی مشکل زمانی ایجاد می‌شود که این اطلاعات داوطلبانه، بعدها مورد سوءاستفاده قرار گیرد.

انتشار اسرار شخصی یک شخص در اینترنت، باعث ایجاد جنجال‌های خبری زیادی شده و مقامات دولتی با پیگیری موضوع، شخص مربوطه را یافته و مجازات‌های سنگینی نیز به خاطر تجاوز به اسرار شخصی افراد بر او اعمال کرده‌اند. در یک مورد انتشار تصاویر دختران ایرانی مقیم ایالت متحده در آمریکای شمالی با پیگیری جدی موضوع از سوی FBI منجر به شناسایی و دستگیری شخص مورد نظر در هند شد.

نقض حریم خصوصی افراد از هر قشر و گروهی، باعث ناامنی روانی و اجتماعی افراد شده و می‌تواند پیامدهای جبران ناپذیری به همراه داشته باشد. حرکتی که در سال‌های اخیر با انتشار تصاویر و فیلم‌های مراسم‌های خصوصی، عروسی‌ها، تولدها و جشن‌های قشرهای مختلف (به ویژه هنرمندان و ورزشکاران) آغاز شد، به علت عدم برخورد قدرتمند دستگاه‌های مسئول، به شدت گسترش یافته و دامن‌گیر اشخاص حقوقی و حقیقی متعددی شده و ضربات جبران ناپذیری به جامعه وارد آورده است. انتشار اسرار یا تصاویر خصوصی افراد در برخی مواقع آثار زیانباری بر بزه‌دیده وارد می‌کند. در سال ۱۳۸۰ در پی انتشار فیلم جشن خصوصی دختران دانشجوی یکی از استانهای کشورمان، یکی از دختران مبادرت به خودکشی کرد و یا چند سال پیش تصاویر برهنه هنرپیشه زن که توسط دوست پسر سابقش به خاطر اختلاف با وی، و اخاذی در یک سامانه اینترنتی گذاشته شده بود، منجر به خدشه دار شدن حیثیت وی و خانواده اش شد.

قانون‌گذار ایران تا قبل از سال ۱۳۸۸ به تدوین قانون برای مجازات مرتکبان این نوع جرایم اقدام نکرده بود و تنها منبع مورد استناد، قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیرمجاز می‌نمایند، بود. در این قانون تنها به مواردی اشاره شده بود که جنبه خلاف عفت عمومی داشته اند. در سال ۱۳۸۸ قانون‌گذار در ماده ۷۴۵ به اسرار شخصی و خانوادگی اشاره نموده است. پرسش‌های در مورد ماده ۷۴۵ وجود دارد که بیان می‌دارد که چه اطلاعاتی در زمره اسرار شخصی و خانوادگی به شمار می‌آید و انتشار اسرار شخصی و خانوادگی دیگران در فضای مجازی چه مسئولیت‌هایی را در قالب کیفری و مدنی به دنبال دارد و چه مجوزهای قانونی برای انتشار اسرار شخصی و خانوادگی در فضای مجازی وجود دارد. فرضیه‌های در مورد این پرسش‌ها قابل طرح می‌باشد به این صورت می‌توان عنوان کرد. اطلاعاتی که جزو اسرار شخصی و خانوادگی قلمداد می‌شوند شامل هر نوع اطلاعاتی است که فرد آن را از دیگران پنهان می‌کند و علاقه‌ای به انتشار آن ندارد. اما در ایران بیشتر توجه قانون‌گذار به اطلاعات حاوی مسائل جنسی و مخالف عفت عمومی می‌باشد و این نگرش ناشی از جنبه ضد دینی و

اخلاقی بودن این اطلاعات است. و مسئولیت کیفری و مدنی برای مرتکبان این بزه بر دو نوع می‌باشد. مسئولیت کیفری شخص حقیقی و حقوقی، مسئولیت مدنی شخص حقیقی و حقوقی. و رضایت صاحب اسرار و علل موجهه جرم مقرر شده در قانون مجازات اسلامی به عنوان مجوزهای قانونی این بزه می‌باشد.

۲-پیشینه تحقیق

در مبحث انتشار اسرار شخصی و خانوادگی تحقیق یا کتابی که به طور جامع به این موضوع بپردازد موجود نمی‌باشد. اکثر منابعی که وجود دارد به طور موجز و احصا شده به آن اشاره دارد، از جمله این موارد کتاب "حقوق حمایت از داده‌ها" به تالیف دکتر محمد علی نوری می‌باشد که مولف در این کتاب حریم خصوصی را تبیین کرده است و تاکید آن بر داده‌های مورد اشاره در قانون تجارت الکترونیک می‌باشد. به این علت که تالیف این کتاب قبل از تدوین بخش جرایم رایانه‌ای قانون مجازات بوده است به آن اشاره‌ای نشده است و به طور مختصر به داده‌های شخصی توجه دارد. مورد دیگر کتاب "حقوق فناوری اطلاعات و ارتباطات" تالیف دکتر حمیدرضا اصلانی می‌باشد که به صورت تحلیلی به بحث حریم خصوصی پرداخته است. مولف در این کتاب بخش جداگانه‌ای را به اطلاعات شخصی اختصاص داده است و این اطلاعات را به حساس و غیرحساس تقسیم نموده است. معیارهای به کار رفته در این تقسیم‌بندی کمک‌شایانی برای مشخص نمودن مرز میان اسرار شخصی و اطلاعات خصوصی نموده است. مورد بعدی کتاب "اسرار تجاری" تالیف دکتر ابراهیم رهبری می‌باشد که بحث اسرار تجاری را در کشورهای دیگر مدنظر قرار داده است و به تحلیل آن پرداخته است. در اوایل این نوشتار، اسرار از لحاظ ماهیت به اسرار حرفه‌ای و شخصی تقسیم بندی شده است. اثر در خور توجه که به مباحث عمده‌ای از انتشار اسرار شخصی و خانوادگی اشاره دارد، پایان نامه "بررسی جرم افشای اسرار حرفه‌ای در حقوق جزای ایران" تالیف علیرضا پشته‌ای

می‌باشد. در این پایان نامه اسرار حرفه ای جزئی از حریم خصوصی شمرده شده است و به تحلیل آن به استناد قوانین داخلی پرداخته و نیز اسرار شخصی اعم از اسرار حرفه ای مورد اشاره قرار گرفته است.

۳-اهداف تحقیق

هدف از تدوین این تحقیق چند مورد است:

۱. مشخص کردن تفاوت میان اطلاعات شخصی، خانوادگی و اسرار شخصی، خانوادگی و تاکید بر این نکته که هر داده ای، اسرار محسوب نمی شود.
۲. تبیین نمودن منظور قانون گذار از به کار بردن واژه انتشار تا به این وسیله امکان ضایع شدن حقی از دیگران وجود نداشته باشد.
۳. میزان مسئولیت هر فرد در خصوص بزه انتشار مشخص خواهد شد و هر فرد اعم از حقیقی و حقوقی با توجه به میزان مسئولیت مجازات می گردد.

۴-روش تحقیق

در این تحقیق با روش توصیفی و تحلیلی به تبیین موضوع پرداخته شده است و از ابزاری همچون مقالات، کتب فارسی و خارجی و سایت های اینترنتی کمک گرفته شده است. همچنین از آرای قضایی برای تحلیل مواد قانونی مختلف به منظور بدست آوردن ماده قانونی کامل و جامع که موضوع تحقیق را در بر گیرد، استفاده شده است.

۵- سازماندهی تحقیق

در بخش اول این تحقیق به مبانی نظری پرداخته می‌شود که به سه فصل تقسیم خواهد شد. فصل اول به تبیین جرم در فضای مجازی و تاریخچه جرایم رایانه‌ای و نحوه شکل‌گیری آن اختصاص دارد. در فصل دوم به حریم خصوصی و تعاریف مختلف آن و نیز صور حریم خصوصی اشاره می‌شود. فصل سوم به تبیین مفهوم اسرار و تعاریف آن از منظر قرآن و اخلاق و مصادیق اسرار شخصی و خانوادگی پرداخته می‌شود.

بخش دوم با عنوان بررسی بزه انتشار اسرار شخصی و خانوادگی ارائه خواهد شد. در فصل اول آن ارکان مادی، روانی و قانونی بزه را بررسی کرده و به تحلیل جزئیات آن می‌پردازیم. فصل دوم به واکنش‌های اجتماعی، مسئولیت‌های کیفری و مدنی و آیین دادرسی بزه انتشار اختصاص داده خواهد شد. همچنین در ذیل این فصل به میزان مجازات و صلاحیت محاکم کیفری رسیدگی‌کننده، چگونگی اثبات و کسب ادله اشاره خواهد شد. در پایان نیز نتیجه‌گیری و پیشنهادات به همراه فهرست منابع ارائه خواهد شد.

بخش اول: مبانی نظری جرم انگاری انتشار اسرار

فصل اول : جرم در فضای مجازی

از نظر اجتماعی جرم به آن دسته از اعمال انحرافی که به اعتقاد گروه یا گروه‌های حاکم خطر ناک تلقی می‌شود اطلاق می‌گردد. بدیهی است که در هر گروه اجتماعی انحراف از ضوابط و ارزشها صورت می‌گیرد و این انحرافها لازمه تحول جامعه و پیشرفت و تعالی آن جامعه است. از نظر حقوق جزا تعریف رسمی و قانونی جرم ملاک اعتبار است و از این لحاظ جرم به فعل یا ترک فعلی گفته می‌شود که قانون گذار برای آن مجازاتی در نظر گرفته باشد و از طرف شخص مسؤل ارتکاب یابد. و در صورتی که این جرم در فضای غیر ملموس ارتکاب یابد ، جرم در فضای مجازی محسوب می‌شود.

گفتار اول: مفهوم فضای مجازی

اصطلاح فضای مجازی، برای اولین بار در سال ۱۹۸۲ در یک داستان تخیلی به کار رفت، و در سال ۱۹۹۰ پروفیسور جان «بری بارلو» به هنگام صحبت در یک کنفرانس از واژه «فضای مجازی» استفاده کرد و آن را بر سر زبانها انداخت.^۱ فضای مجازی در واقع محیطی است مشتمل بر شبکه‌ای از رایانه‌ها، رسانه‌های ارتباطی و کاربران که لحظه به لحظه به تبادل داده‌ها و اطلاعات می‌پردازند و شبکه‌ای است جهانی که از طریق خطوط تلفن، رایانه‌های شخصی و شبکه‌های رایانه‌ای را به یکدیگر متصل می‌کند و تبادل اطلاعات را میان آنان بصورت متن،

^۱ - جلالی فراهانی، امیرحسین، پیشگیری وضعی از جرایم سایبری، فصلنامه فقه و حقوق، شماره ۶، سال ۱۳۸۰، ص ۱۱.

صدا و تصویر میسرها سازد^۱. این فضا باعث کوتاه شدن فاصله‌ها و استقلال از مکان می‌گردد و در نهایت منجر به کم‌رنگ شدن مفهوم کلاسیک مکان و زمان گشته و به پدیده‌ای که «دیوید هاروی» آن را فشردگی «فضا-زمان» می‌نامد منجر شده است.

در هر حال فضای مجازی در هر تعبیری و با هر تعریفی، قلمرویی وسیع، بدیع و بکر است که برای ساکنان خود امکانات، آزادی‌ها، فرصت‌ها، دلهره‌ها، آسیب‌ها و محدودیت‌های نوینی را به همراه دارد. در حقیقت فضای مجازی نوع متفاوتی از واقعیت مجازی و دیجیتالی است که آن را «واقعیت خلق شده توسط رایانه» می‌دانند، واقعیتی که از آن رو مجازی یا مصنوعی است که در دنیای واقعی و محیط مادی، مکانی را اشغال نکرده و در اذهان کاربران و در نتیجه تعامل با واسطه الکترونیکی بوجود آمده است. به عبارت دیگر فضای مجازی فضایی است که ساکنان آن محدودیت‌های جسم و مکان فیزیکی را نداشته و در دنیایی با زمان غیر خطی و فضایی بدون محدودیت جغرافیایی و ملیتی بسر می‌برند و حتی اشخاص می‌توانند هویتی جدید و سوای هویت واقعی خود داشته و زندگی جدیدی را تجربه کنند.

دنیای سایبر یا فضای مجازی رایانه و اینترنت دارای مالک مشخصی نیست و همانند دنیای واقعی، محیطی است برای استفاده تمامی انسانها با این تفاوت که دنیای واقعی اولاً مخلوق انسان نیست و ثانیاً استفاده از آن بدون وجود امکانات برای همه انسانها میسر است. اما دنیای مجازی رایانه و اینترنت مخلوق انسان است و استفاده از آن منوط به وجود برخی امکانات مادی و معنوی است.

فضای مجازی، محیطی است غیر ملموس که در شبکه‌های بین‌المللی (این شبکه‌ها از طریق شاهراه‌های اطلاعاتی مثل اینترنت بهم متصل هستند) قرار دارد که حاوی اطلاعات راجع به روابط افراد، فرهنگ‌ها، ملت‌ها،

^۱ - عراقچی، سید عباس، اینترنت عرصه جدید در تعامل، مجله سیاست خارجی، شماره ۲، سال دوازدهم، ۱۳۷۷، ص ۲۳.

کشورها و بطور کلی هر آنچه در کره خاکی به طور فیزیکی ملموس وجود دارد به شکل دیجیتالی وجود داشته و قابل استفاده کاربران می باشد.^۱

فضای مجازی رایانه و اینترنت مفاهیم زمان و مکان را دگرگون ساخته است. فضای سایبر، دنیای اذهان است که از طریق سیستم رایانه‌ای و اینترنتی نمود می‌یابد. این دنیای جدید از دام زمان و مکان رسته است. از دام زمان از این حیث که در کوتاهترین زمان ممکن، اطلاعات، مبادله می‌شوند و داده‌ها، پردازش می‌شوند و به این ترتیب، جرایم رایانه‌ای در مدت بسیار کوتاهی در مکان‌های متفاوتی ارتکاب می‌یابند و از دام مکان از این جهت که استفاده از محیط رایانه و اینترنت امکان برقراری ارتباط به کلیه مکانها را فراهم می‌سازد و این سیر و سیاحت از مکان‌های مجازی در مدت زمان بسیار اندکی میسر است، در واقع می‌توان گفت فضای مجازی گستره‌ای از ذهن می‌باشد که می‌تواند تمام اشکال زندگی منطقی را بسط و معنا دهد.^۲

فضای مجازی رایانه و اینترنت، فضای آزادی‌هاست. به همین منوال افراد با آزادی کامل قدم در جای جای فضای سایبر می‌گذارند و چه بسا مرتکب افعالی شوند که در دنیای واقعی هرگز نتوانند یا نخواهند که این افعال را انجام دهند.

^۱ - باستانی، برومند، جرایم کامپوتری و اینترنتی، انتشارات بهرامی، تهران، ۱۳۸۳، ص ۲۵.

^۲ - www.hamshahrionline.ir/news-4411.aspx7/9/2011

گفتار دوم: مفهوم جرایم رایانه ای (مجازی)

ماهیت جرایم رایانه‌ای ناشی از توسعه روزافزون فناوری اطلاعات و ورود به عصر اطلاعات است که رایانه می‌تواند ابزار، هدف و موضوع ارتکاب جرم باشد. جرم رایانه‌ای عبارت از جرایمی است که در فضای سایبر رخ می‌دهد. در تعریف دیگری آمده است: "هر عمل مثبت غیر قانونی که کامپیوتر در آن ابزار یا موضوع جرم باشد جرم کامپیوتری است."^۱

جرایم رایانه‌ای، بخشی از جرایم مجازی هستند که در آنها رایانه وسیله، هدف و یا واسطه ارتکاب جرم است و گاهی علیه اموال، گاهی علیه تمامیت معنوی اشخاص و بعضاً علیه نرم‌افزار، داده و سخت‌افزار رایانه و گاهی نیز برضد آسایش و امنیت عمومی است.

در تعریف موسع از جرم در فضای مجازی هر فعل و ترک فعلی است که در اینترنت، چه بطور مستقیم یا غیرمستقیم رخ می‌دهد و قانون آن را ممنوع کرده است و برای آن مجازات در نظر گرفته شده است . طبق تعریفی که سازمان ملل متحد از این نوع جرایم نموده جرم رایانه‌ای می‌تواند شامل فعالیت‌های مجرمانه‌ای باشد که ماهیتی سنتی دارند اما از طریق ابزار مدرنی مثل رایانه و اینترنت صورت می‌گیرد.^۲

از طرف دیگر متخصصان سازمان OECD^۳ تعریف متفاوتی از آنچه گفته شده ارائه داده‌اند . آنها معتقدند سوء استفاده از رایانه ، هر نوع رفتار غیر قانونی ، غیر اخلاقی و غیر مجاز مربوط به پردازش خودکار و انتقال داده‌ها، جرم اینترنتی محسوب می‌شود . در سال ۱۹۸۳ در پاریس، گروهی از متخصصین به دعوت

۱- سازمان ملل ، نشریه بین المللی سیاست جنائی ، ترجمه دبیرخانه شورای عالی انفورماتیک، سازمان برنامه و بودجه کشور، ۱۳۷۶، ص ۱۱۸ .
۲- همان.

۳- سازمان همکاری و توسعه اقتصادی Organisation for Economic Co-operation Development

این سازمان جمع شده بوده‌اند، عبارت "سوء استفاده از کامپیوترها شامل هر رفتار غیر قانونی، غیر اخلاقی، یا غیر مجاز مربوط به پردازش خودکار و انتقال داده است" را ارائه دادند.^۱

پلیس جنائی فدرال آلمان نیز تعریفی از جرایم رایانه‌ای ارائه نمود که عبارت است از: "جرم رایانه‌ای در برگیرنده همه اوضاع و احوال و کیفیاتی است که در آن شکل‌های پردازش الکترونیک داده‌ها، وسیله ارتکاب و یا هدف یک جرم قرار گرفته است و مبنایی برای نشان دادن این ظن است که جرمی ارتکاب یافته است".^۲ همچنین به موجب نظر وزارت دادگستری آمریکا "هرگونه عمل ناقض قانون کیفری که مستلزم آشنائی با دانش مربوط به تکنولوژی کامپیوتر جهت ارتکاب عمل، تعقیب و یا رسیدگی به آن باشد، جرم رایانه‌ای است".^۳ جرایم در فضای سایبر یا فضای سایبری به واسطه تغییرات سریع فناوری اطلاعات در قلمرو سیستم‌های رایانه‌ای و مخابرات امکان وقوع می‌یابند در این گونه جرایم تاکید بر رایانه نیست بلکه رایانه وسیله‌ای است که ابزار وقوع جرم قرار می‌گیرد.

^۱- همان ، ص ۱۲۱

^۲-دزیانی، محمد حسن، ابعاد جزائی کاربرد کامپیوتر و جرایم کامپیوتری، خبرنگار انفورماتیک شورای عالی انفورماتیک کشور، شماره ۵۸، دی و اسفند ۱۳۷۳، صص ۱۵۷-۱۵۸ .

^۳-<http://cyber.findlaw.com/criminal> <http://cybercrimes.net>